

УВОДНИ ДУМИ

РАДОСЛАВА КЪНЕВА

Защо природата ли? Първо, тя така или иначе е тук.

(Дичев, 2005: 98)

Настоящият брой на *Семинар_BG* е посветен на градската природа, или по-скоро природата във и около градовете, средата в която живеем. *Градска природа* е подвеждащо понятие, което може да бъде разбрано като естеството на градското, натуралното състояние или присъщите характеристики на урбанизацията. Този брой се разграничава от натурализацията на историческия прогрес на селищата. Разграничава се и от търсенето на присъщите за града характеристики и представянето на набор от белези като „природни“. В следващите редове се спирам по-задълбочено на понятията за природа и градска природа.

През последните десетилетия антропологията прави опити да помири природата и културата чрез задълбочена етнография и теория. Великото разделение, както го нарича Дескола (Descola, 2013), идва от натурализма и седи в сърцевината на западната модерност, като прокарва пропаст между човека и другите видове на планетата. В историята, поне на европейската наука, човешкото надскача природното, излиза извън него и застава в позиция на външен наблюдател и по този начин обособява дуализма култура–природа. Според Дескола това разделение е характерно за европейския контекст, но не е универсално и не се преживява по подобен начин в други общества. Неговата матрица на релационни онтологии преформулира взаимоотношенията между човешки и нечовешки видове през четири типа – анимизъм, тотемизъм, натурализъм и аналогизъм. Дескола започва продължаващ и до днес дебат за дълбочината и размерите на разделието между култура и природа.

Интригуваща е работата на антрополога Инголд (Ingold, 2000), който въвежда екологичен подход в своята работа, твърдейки, че човешките намерения и действия са в непрекъснато и взаимно обуславяне между хората и тяхната среда. За него околната среда (*environment*) е относителна, на първо време, защото зависи от съществуването, чиято среда е. На второ място е относителна, тъй като никога не е завършена – нито тя, нито организъмът, чието среда е. И на трето място, според него не бива понятието да се разбира като природа, защото тя от своя страна предполага отделеност на организма от средата (Ingold, 2000: 20). По този начин той застава на близка позиция до тази на Дескола, твърдейки, че идеите на рационализма и натурализма създават пропаст между човека и заобикалящата го среда. Инголд се основава значително на

теренната си работа със саами в Северна Норвегия, но това не означава, че неговите изводи не могат да бъде изходна точка и за една градска антропология.

Следвайки идеите на Дескола и тези на Инголд, темата на броя би трябвало да гласи *градска околна среда*, а не *градска природа*, тъй като понятието *природа* може да бъде ползвано само от същество, което се поддава на илюзията, че не принадлежи към нея. Градовете са едни от тези пространства, в които онтологията на натурализма е най-видима и най-трудна за преодоляване. Откъде да започнем, за да видим сградите, пътищата, кварталите и инфраструктурата като околната среда на нашия и други видове? Можем да опитаме с текстове на градски изследователи и писатели от 70-те години на миналия век като Мабей:

Ако търсим дива природа, автоматично се обръщаме към полетата, към големите гори и блата. Истината е, че нуждите на природата са по-прозаични от това. Една пукнатина в тротоара е всичко, от което едно растение се нуждае, за да пусне корени. Старомодна лампа е толкова добро гнездо за синигер, колкото и всяка друга куха дъбова клонка. (Mabeu, 1974: 11)

Цитатът представя обръщане на погледа към тези пространства и случки в градската среда, в които друг живот активно дефинира и преформулира средата. Интересът към тях носи своето сходство с натурализма, даже своя произход от него, но също така води до разбирането на града като хибриден колектив, създаден съвместно от културни и природни фактори – „колектив от жители, материали, предмети и практики“ (Steel, Wiesel & Maller, 2019: 412). Този хибрид е начална точка за размишленията за града като плътна мрежа от процеси, местни и глобални, социални и физически, в които градът е околната среда, относителна за различните организми, които я създават и са създадени от нея. Някои от промените в обществото, които сигнализират за нуждата от рефлексия върху тази динамика, може да се намерят в населени места из цяла Европа (и не само). Поляна с диви цветя в Южния парк в София (проект на ланд. арх. Мария Христова); собственоръчен урбанизъм за опазване на земноводни в Грац (по инициатива на Герфрид Амброш); мащабни проекти за пречистване и приобщаване на градски реки (от Париж, Франция, до Мехелен, Белгия); протести за опазване на паркове и зелени пространства (в Стара Загора, Асеновград, София, Пловдив и др.); обявяване на нови защитени територии в градска и крайградска среда (парк “Въкърещи” в Букурещ); Закона за възстановяване на природата в Европейския съюз, включващ задължение за подобряване на градски хабитати и т.н. Тези и още много малки и големи инициативи очертават изследователска ниша, която пресича местни, национални и наднационални граници, намира се в индивидуални и колективни дейности, в институционални и спонтанни действия, и заслужава нашето засилено внимание.

Ганди (Gandy, 2022) в своята книга *Natura Ubrana: Ecological Constellations in Urban Space* проследява зараждането на научния интерес към градската природа през ботанически изследвания в Европа и орнитологични описания на Лондон на натуралиста Хъдсън през XIX век. От края на XIX и началото на XX век може да се открият ботанически изследвания за Париж и Берлин (Gandy, 2022). През втората половина на XX век се наблюдават систематични природонаучни изследвания на градската флора и фауна, въвеждайки града като един от основните видове местообитания на планетата (наред с влажни зони, пустинни, степни, планински, горски и т.н.). От 1980-те години насам основен метод за окачествяване и измерване на градската природа е нововъденото понятие за биологично разнообразие – кратко название на многообразието от живи организми, които съжителстват на едно място (Gandy, 2022). Засиленият интерес към града като хибрид, парадоксално, започва от причината за неговото отделяне от природния свят – именно човекът като наблюдател на една външна за него среда. Градската ботаника и орнитология систематично описват всеки вид и дори индивид от флората и фауната, който може да се наблюдава и изучава в града. Отвъд своя природонаучен принос, тези наблюдения генерират природозащитен интерес и дори прескачат границата на своята онтология. Чрез редица доброволчески инициативи и обучения този естество-познавателен проект въвежда идеите за съвместимост между хората и другите видове. Анализирайки доброволческа група за опазване на градската популация на червеноопашатите мишелови във Филадельфия, Хунолд стига до извода, че заниманията по задълбочено и продължително наблюдение на живота на мишеловите в градска среда „учи човешките им наблюдатели да развиват по-релационен начин на мислене за природата, в противовес на по-традиционния пространствен подход, който отрежда на природата място, което трябва да изглежда и да се усеща по определен начин“ (Hunold, 2020: 132). Продължителното наблюдение води до признание на съществуването на вида по неговите собствени условия, разклаща безкритично приетото превъзходство (поне морално) на човека над дивото животно и дори води със себе си нови обяснителни системи, по-близки до формите на анимализъм и тотемизъм. Парадоксално, рационализацията на дейността по наблюдение, събужда повторното омагьосване на света (в противовес на разомагьосването на Вебер).

Градовете, като средище на културни, социални и икономически връзки между общности, живеещи далеч една от друга, са дом на множество растителни и животински видове – местни и екзотични, спонтанни и култивирани. Ганди (Gandy, 2022) ясно показва, че градската среда има високо биологично разнообразие (напр. Берлин с 2000 вида диви цветя, местни и привнесени). Същевременно урбанизацията като процес е свързана с намаляването на биологичното разнообразие, загубата на ценни местообитания и животински и растителни видове (Gandy, 2022). Този парадокс

не остава чужд за настоящия брой и стои в основата, макар и имплицитно, на няколко от статиите. Водещите теми, разгледани в изследванията в броя са правото на град (по Льофевр) и екологичната криза, устойчивото развитие като грижа към личното съществуване и живота на не-хората, търсенето и опазването на общото благо. В тях ясно си проличава значението на природата в социалните, политическите и икономическите действия на хората, показвайки отново хибридният характер на града.

Изследваните случаи в броя са основно от България – Асеновград, Банско, Бургас, Пловдив, София; както и един случай от Източен Сибир – град Байкалск. Авторите разглеждат различни аспекти на градската природа в постсоциалистически контекст – разбиран като поредица от характеристики, повлияни от социалистическото наследство и първоначалните реакции към него след 1989 г. Тук ще реферирам към работата на Хааз и колектив от 2019 г., които проследяват три главни траектории на тази реакция, представени в три отделни случая – Лайпциг, Лодз и Архангелск (Haase et al., 2019). В случая на Лайпциг постсоциалистическото демографско и икономическо свиване, съпроводено от изоставяне на индустриални земи и сгради, води до частичното им трансформиране в нови зелени площи. Същевременно разположението на града в Източна Германия го прави един от най-достъпните големи градове в страната по отношение на жилищни разходи. Това води до засилен приток на нови жители и процеси на повторно строително уплътняване и нарастващ натиск върху зелената инфраструктура. Хааз и колектив продължават със случая в Лодз, където постсоциалистическият контекст води до затруднено поддържане и развитие на градската зелена инфраструктура, тъй като е способствал за пренебрегване на обществените интереси за сметка на висок политически приоритет на частните инвестиции. Това води до значителни загуби на зелени площи в града за сметка на ново жилищно и офисно строителство. Третият случай – този на град Архангелск, според Хааз и колектив, показва континуитет на практики от съветската епоха, които продължават да оформят съвременната градска култура и идентичността на жителите, най-вече чрез продължаващата практика на съботника (*субботник*). Тези три траектории – рекултивиране на отпаднали логистични и индустриални центрове в нови зелени площи; загуба на зелени площи заради строителен интерес и реституиране на частна собственост; и продължение или изцяло отхвърляне на практики от предходния социално-икономически период, може да бъдат проследени и в настоящия брой. Въпреки това, събраните тук текстове показват и нови перспективи и теоретични тълкувания на взаимоотношенията между местна власт, граждански организации, индивидуални и институционални действия.

Градската природа, която се търси в страниците на този брой, е екологичната динамика на града, изразяваща се не само в това, което е отвъд социалното, човешкото, а като динамика между физическа и социална среда, човешки и не-човешки жители.

Броят започва с текста на Венцислав Кърцелин, който ни приканва да отворим съзнанието си и да преосмислим изоставените на пръв поглед градски пространства чрез заимстване на понятието *угар* от земеделието. Работата на Кърцелин в колектива ГРАДОСКООП върху социализирането на Сточна гара в столицата е вдъхновението зад неговия текст, който насочва въображението на читателя към пълнотата в привидната пустош – „Треви и дървета колонизират асфалта, птици и насекоми намират убежище, млади хора виждат поле за творческа изява, граждани оформят местни общности“ (Кърцелин, 2025: 15). С тези примери Кърцелин описва плодотворната същност на оставената извън капиталистическата продукция земя. Можем да направим паралел и с текста на Георгиев в този брой, който включва в теоретичния си преглед текста на Щьотцер върху рудералния град, в който се „засажда семената за бъдещи алтернативи“ ... и се „запълват празнини“ в социалното пространство“ (цит. от Георгиев, 2025: 155). Понятието *рудерален* се заимства този път не от земеделието, а от ботаниката и отпраща към конкретните растителни видове, които изникват спонтанно върху нарушена почва (разрушени или изоставени човешки структури, замърсена или по друг начин силно повлияна от човешката дейност). Линията на разсъждения може да бъде продължена с въпроса до каква степен теренът, оставен (нарочно или не) за угар, може да генерира друг тип градско пространство или е само период от един предварително обусловен цикъл. Дали рудералната растителност е основа за плодородност, която „ражда“ социална алтернатива?

Следващите три изследвания в броя обръщат фокуса си върху зеленината на града – озеленените пространства, но като нещо повече от физически пространства. Текстовете на Илияна Драганова, Васил Караджов и Меглена Златкова я разглеждат като зелено наследство: „зелената градска система, създадена и обживявана от човешка дейност и провокираните от нея отношения човек – природа“ (Кънева, 2024: 124). Последователно се представят три типа градска природа: опитомената – в лицето на Морската градина в Бургас, култивираната – през градското градинарстване в Пловдив, и възстановената природа в екопарк „Баделема“ в Асеновград. Всяка от статиите предсатвя конкретен случай на управление на градска територия, като показва различни концепции за нуждата и ролята на озеленената, незастроена част в съвременните градове.

Изследванията на Илияна Драганова (2025) и Васил Караджов (2025) разчитат на сходен методологически подход, изграждайки съвременния образ съответно на Морската градина в Бургас и на „Баделема“ в Асеновград през детайлно проследяване на историческото развитие на парковете от началото на миналия век досега и описвайки настоящите символи и институции, които се намират в тях. Драганова аргументира своята теза за Морската градина – като място на памет и като идеология, едновременно физическо, въобразено и преживяно. В представените от нея

взаимоотношения между граждани и местна власт, втората е основният деятел, създател и отговорник за градината. Противоположно, в случая на парк „Баделема“, гражданите са тези, които чувстват нуждата да поемат в свои ръце правото над града и да установят бъдещето на територията. Караджов разглежда в детайли основанията, мотивите и действията на активния граждански колектив, борещ се за опазване на парка. Четейки внимателно двата текста, ясно може да се проследят процесите по градско планиране и озеленяване в България в различни исторически етапи, с фокус върху инвестиционните намерения и преструктурирането на институции и власт през последните 40 години. Темите за общото благо, ролята на местната власт и гражданите са основни и в двата текста, често представени през близка теоретична рамка, но с разнопосочни прояви в етнографския терен. И двата разказа показват градската природа като „сцена, декор, проектиращ активно социалните взаимодействия между местната общност и местната власт“ (Драганова, 2025: 54). Същевременно и двата текста настояват, че паркът е повече от взаимоотношения между отделни институции – Морската градина като място на памет и пространство, конструиращо идентичността на бургазлия през действието на разходката; „Баделема“ като пространство за общуване между градския човек и другите биологични видове, място на срещи с другостта.

Златкова (2025) показва трети вид взаимоотношения между гражданите и града – градското градинарстване. В нейния текст понятието за “градинарстване” обхваща не само отглеждането на растения в публичните пространства, но и процеса по завладяване и легитимиране на тези пространства. През обработването на междублоковите пространства в квартал „Тракия“ в Пловдив гражданите *засаждат* града, създават социалните връзки на съседство и договарят публичното и частното. През *вкореняване* жителите трансформират абстрактното пространство на новосъздадения квартал в реално обитавано и обживено място. Текстът стъпва на дългогодишна етнография в квартала и проследява промените в исторически план – от социалистическия град, през града в преход и сега в града след присъединяване на България към Европейския съюз (Златкова, 2025). От междублоковите градинки, през схемите на отдаване и преотдаване на земя за ранчо до съвременния екологичен активизъм на градината „Омая“ – Златкова показва как градините са „огледало“ на човешките връзки и разбиранията за грижа към природата.

Последните две изследвания в настоящия брой, тези на Георгиев (2025) и на Димитрова (2025), са резултат от етнографски проучвания в малки градове и извеждат основната роля на местни (намиращи се на мястото) общности за интерпретирането и налагането на „зелена“ визия за бъдещето на града. Двата текста показват два различни подхода на взаимоотношения на общността с градската (крайградска) околна среда. В тези текстове е интригуващо да се вгледаме внимателно, за да потърсим

взаимоотношенията между човека и средата му. Георгиев разглежда действията на пенсионирани учени в настоящата икономическа среда в Байкалск и начина им на *опитомяване* (по Крийд) на постиндустриалното бъдеще на града. Част от този процес е почти буквалното опитомяване на ендемични диви растения от вида *Tridactylina kirilowii* в личната градина на един от респондентите на Георгиев и повторното им разселване край града с цел опазване на специфичната природна среда. Георгиев проследява как в действията и говора си бившите учени смесват различни езикови регистри – едновременно рационално и анимистично. По различен начин преживяват околната среда респондентите на Димитрова – дигиталните номади, живеещи в Банско. Техните групови действия за промотиране на града като дестинация за други като тях, са в основата на един, в крайна сметка, политически проект за дефиниране на полезността от строителния бум в градчето. Тяхното отношение към природата, за разлика от учените в Байкалск, гравитира основно върху естетическото консумиране на пейзажа. Ако мога да цитирам едно от изказванията, включено в статията: „... харесвам и онзи вид природа, където цивилизацията не е прекалено далеч. Там се отпускам, обзема ме спокойствие, освен ако няма опасни животни“ (Димитрова, 2025: 179). В съвременното фокусиране върху преживяването на природата като декор на човешкия живот няма място за онези емоции, които ни обземат при срещата с това, което е отвъд нашия контрол. Димитрова разчита в действията и изборите на респондентите си форма на екологизъм поради централната роля, която околната среда заема в избора им на място за живеене и отглеждане на деца. През действията на респондентите на Димитрова и Георгиев се скицира широк хоризонт на индивидуални интерпретации на екологичната и природозащитната мисъл.

Събраните тук текстове очертават изследователско поле в социалните науки, което обръща поглед към взаимоотношенията между човека и другите видове в съвременния урбанизиран свят. Много от посоките за развитие на темата остават незасегнати и биха били интригуващо нейно продължение – съжителството между различни видове, темите за общественото здраве и контрола над животните; градските почви, изхранването и градската бедност; техноутопията на климатичен контрол и адаптация в градска среда (виж работата на Wang, 2024) и още много други. Ако се върнем към Инголд, трябва да се направи много, за да започнем да изграждаме алтернатива на стандартния антропологичен подход към възприемането на околната среда като културно конструиране на природата или като наслагване на слоеве от „емично“ значение върху независимо дадена „етична“ реалност, особено в размишленията ни върху града.

Броят следва посланието на Нийл Смит, който отрича „апокалиптичната „смърт“ на природата, като признава факта, че, колкото и да е перверзно, обществата създават природната среда, в която живеят, в по-малка или по-голяма степен, макар и, разбира

се, не при условия, които самите те са избрали“ (Smith, 2006: xii). От тази перспектива бъдещето не е затворен хоризонт, а пространство на възможност: съжителството между нас и другите предполага промяна – както в начина ни на мислене, така и в начина ни на живот. С тези заключителни уводни думи се надявам настоящият брой да бъде не само приятно четиво, но и покана да погледнете към заобикалящата ви среда с една идея по-различен поглед.

Библиография

Георгиев, К. (2025). Екопътеки в сянката на комбината: траектории на природата в постиндустриален Източен Сибир. *Семинар_BG*, 30, 135-162.

Димитрова, П. (2025). Дигитално номадство и връзка с природата: примери от град Банско. *Семинар_BG*, 30, 163-185.

Дичев, И. (2005). *Пространства на желанието, желаниа за пространство*. София: Изток-Запад.

Драганова, И. (2025). Морската градина в Бургас между бранд на града и конструкт на локална идентичност: градската природа като идеология, място, памет. *Семинар_BG*, 30, 30-61.

Златкова, М. (2025). Да засадиш (в) града: градското градинарстване и модели на градско обитаване. *Семинар_BG*, 30, 105-134.

Караджов, В. (2025). Градски екопарк „Баделема“ – бъдеще (не)възможно. *Семинар_BG*, 30, 62-104.

Кънева, Р. (2024). Зеленото наследство на българските градове. В И. Кабаков (съст.), *Културната памет на града* (pp. 120-147). София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.

Кърцелин, В. (2025). Градските угари: територии на въображението и забравата. *Семинар_BG*, 30, 13-29.

Descola, Ph. (2013). *Beyond Nature and Culture*. Chicago: University Chicago Press.

Gandy, G. (2022). *Natura Urbana. Ecological Constellations in Urban Space*. Cambridge: MIT Press.

Haase, D., Dushkova, D., Haase, A., & Kronenberg, J. (2017). Green infrastructure in post-socialist cities, evidence and experience from Eastern Germany, Poland and Russia. In T.

Tuvikene, W. Sgibnev & C. Neugebauer, C. (eds.), *Post-Socialist Urban Infrastructures*. Abingdon: Routledge.

Hunold, Ch. (2017). Why Not the City? Urban Hawk Watching and the End of Nature. *Nature and Culture*, 12(2), 115–136. <https://doi.org/10.3167/nc.2017.120202>

Ingold, T. (2000). *The Perception of the Environment: Essays on livelihood, dwelling and skill* (2002 ed.). Taylor & Francis e-Library.

Mabey, R. (1973). *The unofficial countryside*. London: Collins.

Smith, N. (2006). Foreword. In N. Heynen, M. Kaika & E. Swyngedouw (eds.), *In the Nature of Cities. Urban political ecology and the politics of urban metabolism*. Taylor & Francis e-Library.

Steel, W., & Maller, C. (2019). More-than human Cities: Where the Wild Things Are. *Geoforum*, 106, 411–415.

Wang, J. (2024). *Reimagining the More-than-human city: Stories from Singapore*. Cambridge: MIT Press.

Биографична справка: Радослава Кънева завършва бакалавърска степен по културология в Софийския университет „Св. Климент Охридски“ (2015) и магистърската програма по урбанистика „4CITIES“ (2018) – съвместна програма на университети в Брюксел, Виена, Копенхаген и Мадрид, в рамките на инициативата „Еразмус Мундус“. През 2025 г. защитава докторска степен в Софийския университет с дисертация, посветена на ролята на културата в съвременното градско планиране в Европа. Към момента е стипендиант към постдокторската програма на Центъра за академични изследвания София. Научните ѝ интереси обхващат социалното производство на пространство, неговото въобразяване и управление. Работата ѝ съчетава методологии от хуманитарните и социалните науки, като поставя особен акцент върху емпиричното изследване на връзките между хората и тяхната околна среда. Нейният изследователски подход се обогатява от дългогодишния ѝ интерес към орнитологията, който я мотивира да развива сетивни и наблюдателни изследователски методи.

Short bio: Radoslava Kuneva holds a BA in Cultural Studies (2015) and an MA in Urban Studies (2018) from the Erasmus Mundus “4CITIES” programme and earned her PhD from Sofia University “St. Kliment Ohridski” in 2025 with a dissertation on the role of culture in contemporary European urban planning. Her academic path has included international

experience as a visiting doctoral fellow at the Department of Sociology at the University of Vienna and the Faculty of Humanities at the University of Cagliari. Currently she is a fellow at the postdoctoral program of Centre for Advanced Studies Sofia. Her research interests include the social production of space, urban and environmental imaginaries, and urban governance. Driven by a strong interest in the relationship between humans and their environments, she brings a multidisciplinary lens to her work – an approach further enriched by her passion for birdwatching, which inspires her to explore urban nature through attentive observation.

E-mail: rvkuneva@uni-sofia.bg

ORCID: [0009-0000-4048-6242](https://orcid.org/0009-0000-4048-6242)